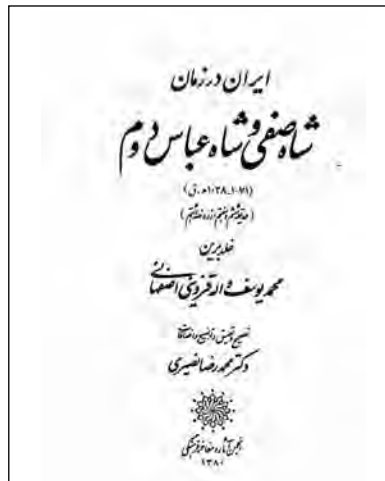

خلد برین

○ مجتبی تبریزنیا

○ ایران در زمان شاه صفی و شاه عباس دوم (۱۰۳۸ - ۱۰۷۱ ه. ق) حدیقه ششم و هفتم از روضه هشتم
○ محمد یوسف واله قزوینی اصفهانی
○ تصحیح و تعلیق و توضیح و اضافات: دکتر محمدرضا نصیری
○ ناشر: انجمن آثار و مفاخر فرهنگی ایران، چاپ اول، تیر ۱۳۸۱، ۸۲۰ ص، ۵۵۰۰ تومان، شابک ۹۶۴-۶۲۷۸-۸۳-۳

خلد برین تألیف محمد یوسف واله اصفهانی یکی از متون تاریخی مهم است که در عصر صفوی نگاشته شده است. از آنجا که تاکنون بخش‌هایی از این کتاب به صورت منفرد به چاپ رسیده، به منظور آگاهی خوانندگان و تاریخ‌پژوهان با محتوای کلی کتاب و چاپ‌هایی که در سال‌های گذشته از آن صورت گرفته، انتشار قسمتی از روضه هشتم کتاب از سوی «انجمن آثار و مفاخر فرهنگی» بهانه‌ای برای معرفی نسخه‌های چاپ شده آن گردید. بنابراین در این نوشته، ابتدا موضوع و محتوای کل این اثر تاریخی معرفی می‌شود، سپس به بخش‌های چاپ شده خلد برین اشاره می‌گردد.

خلد برین:

خلد برین، تاریخ عمومی مفصلی است که در هشت روضه و یک خاتمه به شرح زیر نگارش یافته است:
روضه یکم: در تاریخ پیامبران و پادشاهان پیش از اسلام.
روضه دوم: در تاریخ پیامبر اسلام و امامان شیعه.
روضه سوم: در تاریخ خاندان اموی و عباسی
روضه چهارم: در تاریخ دودمان‌های هم‌روزگار خلفای عباسی.
روضه پنجم: در تاریخ چنگیزخان مغول و خاندان او
روضه ششم: در تاریخ تیمور و جانشینان او
روضه هفتم: در تاریخ سلسله‌های قراقویونلو و آق قویونلو و دیگر بازماندگان تیمور.
روضه هشتم: در پادشاهی صفویان. این بخش بیشترین حجم کتاب را شامل می‌شود و خود

شامل هفت «حدیقه» به ترتیب زیر است:
حدیقه اول: سرگذشت شاه اسماعیل اول صفوی (۹۰۵ - ۹۳۰ ه. ق) و شرح احوال مشاهیر سادات عظام و فحول علمای کرام و شعراء و ارباب کمال.
حدیقه دوم: سرگذشت شاه طهماسب (۹۳۰ - ۹۸۴ ه. ق) و شرح احوال امرای عظام و خوانین کرام و سادات عالی درجات و علمای اعلام و سایر هنرمندان آن عصر.
حدیقه سوم: سرگذشت شاهزاده مظفر و شاه اسماعیل دوم و شاهزادگان دیگر.
حدیقه چهارم: سرگذشت سلطان محمد (۹۸۵ ه. ق).

۲- حدیقه اول تا چهارم از روضه هشتم:
این بخش از کتاب خلد برین با عنوان خلد برین (ایران در روزگار صفویان) توسط آقای میرهاشم محدث در سال ۱۳۷۲، از روی تک نسخه موجود در کتابخانه مجلس شورای اسلامی، تصحیح و بازنویسی و با فهرست‌هایی از سوی «بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار» انتشار یافت. این چاپ با پیشگفتار کوتاه مصحح آغاز می‌شود و در پایان، فهرست آیات قرآنی، احادیث، جملات و کلمات عربی، نمایه اسامی اشخاص و مکان‌ها، ایل‌ها و طایفه‌ها، فهرست اشعار فارسی و ترکی، نمایه کتاب‌ها و نوشته‌ها و فهرست مطالب به پایان می‌رسد.

این کتاب شامل وقایع دوران شاه اسماعیل اول و تأسیس سلسله صفوی تا پایان سرگذشت سلطان محمد (۹۸۵ ه. ق) است.

۳- روضه‌های ششم و هفتم:

این بخش از کتاب خلد برین نیز که توسط آقای میرهاشم محدث، تصحیح و در مجموعه انتشارات «نشر میراث مکتوب» در سال ۱۳۸۰ به چاپ رسیده، شامل روضه‌های ششم و هفتم خلد برین است که دربرگیرنده تاریخ سلاطین و امرای سلسله‌های تیموری (گورکانی) و ترکمانان آق قویونلو و قراقویونلو می‌باشد. این چاپ، علاوه بر پیشگفتار

حدیقه پنجم: سرگذشت شاه عباس اول (۹۹۶ - ۱۰۳۸ ه. ق)
حدیقه ششم: سرگذشت شاه صفی (۱۰۳۸ - ۱۰۵۲ ه. ق)
حدیقه هفتم: سرگذشت شاه عباس دوم (۱۰۵۲ - ۱۰۷۷ ه. ق)
و خاتمه کتاب در شرح حال شاه سلیمان صفوی.
ظاهراً از این کتاب، نسخه‌ای کامل در یک جا دیده نشده بلکه هر روضه یا هر حدیقه آن در کتابخانه‌ای است.
تاکنون قسمت‌هایی از خلد برین تصحیح و چاپ شده که عمدتاً بخش صفویه آن بوده و به شرح زیر است:

۱- قسمتی از حدیقه ششم از روضه هشتم:

اولین بار آقای احمد سهیلی خوانساری قسمتی از حدیقه ششم از روضه هشتم را که در شرح پادشاهی شاه صفی است در سال ۱۳۱۸ ه. ش

سلسله‌های اسلامی جدید

○ مجتبی خلیفه

○ سلسله‌های اسلامی جدید، راهنمای گاهشماری و تبارشناسی

○ تألیف: ادموند کلیفورد باسورث

○ ترجمه: فریدون بدره‌ای

○ ناشر: تهران، مرکز بازشناسی اسلام و ایران، ۱۳۸۱

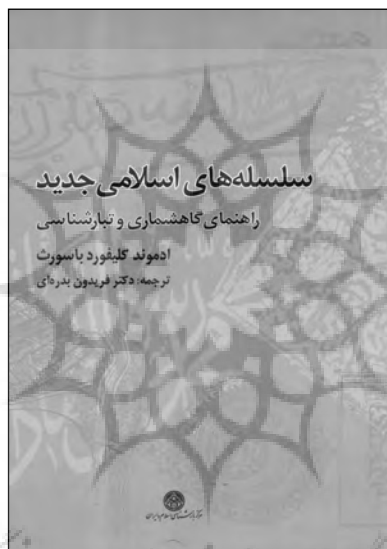
فصل دوم: اسپانیای مسلمان (اندلس)، فصل ششم: شبه جزیره عربستان، فصل دوازدهم: ترکان آناتولیا و فصل شانزدهم: افغانستان و شبه قاره هند. فصول جدید کتاب عبارت‌اند از:

فصل هفتم: آفریقای غربی و آفریقای شرقی و شاخ آفریقا؛ فصل پانزدهم: آسیای مرکزی بعد از مغولان؛ فصل هفدهم: جنوب شرقی آسیا و اندونزی. گذشته از اینها تقریباً تمام فصول دیگر هم کم و بیش گسترش یا تغییر یافته است. به گفته باسورث، گستره کتاب حاضر، خیلی نزدیکتر به گستره جهان اسلام از سنگال تا بورنیو می‌باشد. کتاب سابق، ۳۵۸ صفحه و کتاب جدید ۷۵۹ صفحه می‌باشد.

از ویژگی‌های اصلی کار باسورث در این کتاب، استفاده از مراجع بسیار تاریخنگارانه، سکه‌شناسی و مشورت با اساتید متخصص این رشته در نقاط مختلف دنیا (که در مقدمه از همکاری آنها تشکر کرده است) می‌باشد. در پایان هر بخش، منابع مربوط به هر سلسله قید شده است.

کتاب حاضر از یک پیشگفتار و هفده فصل تشکیل شده که در آن مجموعاً ۱۸۶ سلسله اسلامی به همراه شاخه‌های فرعی آنها مورد بررسی قرار گرفته است. در ادامه به طور مختصر به معرفی فصول کتاب خواهیم پرداخت:

۱- خلفا: در این فصل نویسنده، گاهشماری دوران خلافت چهار خلیفه نخستین (ابوبکر، عمر، عثمان و علی(ع))، خلفای اموی و خلفای عباسی را ارائه داده است. شاخه‌های مختلف سلسله اموی (سفیانی و مروانی) و عباسی (در حلب و حران، شمال شام و در نهایت قاهره) نیز ذکر

باسورث در ایران، چهره‌های شناخته شده می‌باشد که تحقیقات و تتبعات سودمند وی بر روی تاریخ میانه ایران خصوصاً «غزنویان» بسیار با اهمیت و ارزشمند است. کتاب حاضر، سلسله‌های اسلامی جدید راهنمای گاهشماری و تبارشناسی، تکمیل شده کتاب پیشین او، سلسله‌های اسلامی است که در سال ۱۹۶۷ میلادی به وسیله «انتشارات دانشگاه ادینبورگ» منتشر گردید. کتاب سلسله‌های اسلامی توسط فریدون بدره‌ای ترجمه و برای نخستین بار در سال ۱۳۴۹ از سوی بنیاد فرهنگ ایران و برای بار دوم توسط مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی انتشار یافت.

کتاب سلسله‌های اسلامی جدید، مزیت‌های بسیاری نسبت به کتاب پیشین باسورث دارد. این کتاب، شامل ۱۷ فصل و ۱۸۶ سلسله می‌باشد در حالی که کتاب پیشین، ۱۰ فصل و ۸۲ سلسله را دربرمی‌گرفت. فصولی که نسبت به کتاب قبلی کامل‌تر شده عبارت‌اند از:

مصحح، دربردارنده مقدمه‌ای به قلم ویلم فلور درباره اهمیت خلد برین برای تحقیقات دوره صفوی نیز هست. در پایان نیز نمایه کاملی از اشخاص، مکان‌ها، نوشته‌ها، ایل‌ها و طوایف و اشعار تهیه شده است.

۴- حدیقه‌های ششم و هفتم از «روضه هشتم»:

این بخش با عنوان ایران در زمان شاه صفی و شاه عباس دوم (۱۰۳۸-۱۰۷۱ ه. ق) با تصحیح و تعلیقات و توضیحات و اضافات دکتر محمدرضا نصیری، از سوی انجمن آثار و مفاخر فرهنگی ایران در اواخر سال ۱۳۸۰ منتشر شد و مشتمل بر تاریخ دوران شاه صفی و شاه عباس دوم صفوی است. این چاپ از مقدمه‌ای تاریخی در توصیف اوضاع ایران در روزگار دو پادشاه صفوی، همچنین مختصری در سرگذشت واله اصفهانی و ویژگی‌های کتاب خلد برین به قلم مصحح برخوردار است. در پایان کتاب نیز افزوده‌ها، تعلیقات، لغات و اصطلاحات، فهرست آیات و احادیث و تمثیلات، اشعار و مصرع‌ها، اشخاص، جاه‌ها، مشاغل و مناصب، ملل و نحل و کتابنامه آمده است.

درباره مؤلف و کتاب خلد برین:

میرزا محمد یوسف، فرزند میرزا حسین خان قزوینی و برادر محمد طاهر وحید قزوینی ظاهراً در سال ۹۸۸ ه. ق متولد شده است. پدر و برادرانش در دستگاه دیوانی صاحب شغل و مقام بودند. او نیز پس از کسب مهارت در ادب و ترسل وارد دفترخانه همایون شد و به تدریج مدارج ترقی را پیمود و به مناصب بالا رسید.

وی در زمان شاه عباس دوم، نگارش ارقام و مناشیر را به عهده گرفت و در سال ۱۰۶۶ ه. ق به وزارت توپخانه دست یافته و تا زمان شاه سلیمان در این مقام بود. او از علوم متداول آن زمان به تحصیل علوم دینی علاقه داشت و همانند سایر برادران خود در شعر و شاعری نیز دست داشت و در شعر «واله» تخلص می‌کرد.

محمد یوسف، خلد برین را در زمان حکومت شاه سلیمان به سال ۱۰۷۸ ه. ق نگاشته است و در نگارش کتاب حجیم خود از منابعی چون صفة الصفا، حبیب السیر، احسن التواریخ، فتوحات امینی، عالم آرای عباسی، ذیل عالم آرای عباسی و عباس نامه سود جسته است.

بخش عمده روضه هشتم کتاب، به ویژه حدیقه‌های ششم و هفتم به دیده‌ها و شنیده‌های مؤلف متکی است از این رو از تفصیل بیشتری برخوردار است و برای پژوهش در دوره صفوی اهمیت دارد.